

Останчук Я. В.,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

НОМИНАТИВНЕ ТА ПОНЯТІЙНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ IMAGINATION

Стаття присвячена проблемі реконструкції концепту IMAGINATION як фрагменту мовної картини світу. На матеріалі англомовних лексикографічних джерел та вибірки з творів англійської та американської літератури досліджено основні когнітивні ознаки, що формують концепт, та проаналізовано особливості його вербальної реалізації.

Ключові слова: мовна картина світу, концепт, концептуальна картина світу, концептуальний аналіз, методи концептуального аналізу, концепт IMAGINATION, номінативне поле, когнітивні ознаки.

Статья посвящена проблеме реконструкции концепта IMAGINATION как элемента языковой картины мира. На материале англоязычных источников и выборки из произведений английской литературы исследованы основные когнитивные признаки, формирующие концепт, и проанализированы особенности его вербальной реализации.

Ключевые слова: языковая картина мира, концепт, концептуальная картина мира, концептуальный анализ, методы концептуального анализа, концепт IMAGINATION, номинативное поле, когнитивные признаки.

The article is devoted to the problem of reconstruction of the concept IMAGINATION as a component of worldview. On the material of anglophone lexicographical sources and set of examples from English and American literature the main cognitive characteristics which form the concept are investigated, the peculiarities of its verbal representation are analyzed.

Key words: worldview, concept, conceptual worldview, conceptual analysis, methods of conceptual analysis, concept IMAGINATION, nominative field, cognitive characteristics.

Характерною рисою сучасних лінгвістичних досліджень є спроба реконструкції духовного універсу людей різноманітних культурно-історичних спільнот. Виявлення і аналіз найважливіших універсальних категорій, що визначають категорії людської свідомості, неможливі без вивчення мовної картини світу, в якій відображений образ світу певного етносу. Мовну картину світу визначають як спосіб відбиття реальності у свідомості людини, що полягає у сприйнятті цієї реальності через призму мовних та національних особливостей, притаманних певному мовному колективу, інтерпретацію навколишнього світу за національними структурно-концептуальними канонами [7: 156]. Властивий мові спосіб концептуалізації дійсності є універсальним, з іншого боку – національно специфічний, таким чином, носії різних мов сприймають світ крізь призму своїх мов, що дає змогу стверджувати, що мовна картина світу втілює в собі зафіксований у мовних формах спосіб світосприйняття і світобачення певного народу.

Одним із шляхів реконструкції мовної картини світу є аналіз концептів як «оперативних змістових одиниць пам'яті, ментального лексикона, концептуальної системи і мови мозку (lingua mentalis), усієї картини світу, відображеної в людській психіці» [3, с. 90], тобто концепт це своєрідна одиниця мисленнєвої діяльності, так званий квант структурованого знання. Взаємозв'язок концептуальної та мовної картини світу вмотивований схожістю їхніх внутрішніх структур: концептуальна картина світу може бути організована у вигляді ідеальних когнітивних моделей, а мовна – у вигляді тезаурусу, окремі блоки якого схожі з семантичними, асоціативними та тематичними полями.

Засобами вербалізації концепту на мовному рівні можуть виступати лексичні, фразеологічні, паремійні одиниці чи дискурс, і, відповідно, концептуальний аналіз полягає у фіксації та інтерпретації смислу цих одиниць. Метою концептуального аналізу є моделювання концепту та встановлення його зв'язків з іншими концептами, що здійснюється шляхом не лише опису смислів кожного окремого слова, але й визначенням специфіки цілого концептуального поля і логічних відношень між його компонентами [1, с. 184].

До апробованих у сучасній лінгвістиці методів концептуального аналізу належить аналіз семантичного простору слова-імені концепту, який репрезентує, вербалізує та об'єктивує концепт і полягає у аналізі реалізації слова та його функціонування на різних рівнях мови: дослідженні словникових дефініцій, з'ясуванні етимології, дослідженні семантичної структури та можливості її розширення в текстах різної стилізованої та жанрової приналежності, виявленні словотвірних потенцій слова, вивченні входження слова до фразеологічних одиниць, аналізі синтагматичних зв'язків, тобто сполучуваності з іншими словами у реченні.

Концептуальний аналіз співвідноситься з семантичним аналізом, оскільки «полягає у фіксації та тлумаченні найбільш частотних семантичних сполучень, що містять інформацію, релевантну для семантичного опису імен» [6, с. 3]. З іншого боку, як зауважує В. І. Кононенко, аналіз концептів на семантичному рівні суттєво відрізняється від власне семантичного. Семантичний підхід передбачає встановлення набору значень слова в його відношеннях з іншими словами, тоді як мета когнітивного підходу – виділення смислу, що включає часом досить широкі знання. Концептуальний аналіз полягає й у вивченні когнітивних категорій – предикатності, означуваності, процесуальності, тобто врахуванні субстантивних, ад'єктивних і дієслівних позначень у їх взаємодії [2, с. 114].

Метою пропонованої розвідки є аналіз вербальної реалізації концепту *IMAGINATION* на матеріалі англомовних лексикографічних джерел та вибірки з творів англійської та американської літератури, що дасть змогу простежити сукупність значень мовних засобів, що номінують концепт, та виявити основні когнітивні ознаки, що його формують. **Об'єктом** дослідження є мовні одиниці для позначення концепту *IMAGINATION*. **Предметом** – є здатність вилучених одиниць вербалізувати концептуальні ознаки зазначеного концепту.

Концепт *IMAGINATION* належить до універсальних категорій людства, оскільки він представлений якщо не у всіх, то у більшості культур та мов світу. Однак аналіз мовних засобів вираження концепту у певній мові дає

змогу простежити закономірності структуралізації концепту, експлікувати його смислове наповнення, визначити ступінь вербалізації; вивчити множинність і різноманітність засобів реалізації концепту, відкриває перспективи окреслення закономірностей національно-мовного вираження та кваліфікації його частотності та регулярності.

Основними етапами дослідження концепту є побудова номінативного поля, аналіз та опис семантики мовних засобів, що входять в номінативне поле концепту, когнітивна інтерпретація результатів опису семантики мовних засобів – виявлення когнітивних ознак, що формують досліджуваний концепт як ментальну одиницю. Номінативне поле концепту визначаємо як сукупність мовних засобів, які об'єктивують концепт, що має комплексний характер, беручи до уваги, що концепт вербалізується в мові різнорівневими засобами – лексичними та фразеологічними одиницями, структурними та позиційними схемами речень, текстами та сукупностями текстів.

В номінативне поле концепту входять його номінації – ключове слово та його синоніми, його побудова здійснюється на основі використання різноманітних лексикографічних джерел: тезаурусних, синонімічних, тлумачних, етимологічних, фразеологічних словників. Компонентний та дескриптивний аналіз словникових дефініцій є важливим етапом вивчення структури концепту, оскільки лексична система, репрезентована у словниках, є відображенням специфіки мовної картини світу.

Концепт **IMAGINATION** є актуальним та комунікативно релевантним концептом англomовної концептосфери і представлений чисельним номінативним полем та об'ємною когнітивною структурою.

Аналіз словникових дефініцій субстантиву *imagination* в англomовних тлумачних словниках дав змогу виділити основні мотивуючі ознаки, що відображають сам механізм формування та подальшого розвитку концепту: «здатність створювати ментальні образи», «ментальний образ у свідомості людини створений уявою», «процес творення образів», які можна віднести до образних, категорійних та понятійних ознак концепту.

	OALD	CED	MED	AHD	WNWCD
the faculty of imagining; the ability to create mental images	+	+	+	+	+
the action or process of forming mental images	–	+	–	+	+
the product of imagining: a conception or mental creation	+	+	–	+	+

Здатність уявляти у людей розвинена різною мірою, багата уява вважається здебільшого перевагою: *All one needs is imagination (BNC); ... but it must have been a remarkably ingenious and lively imagination» (Dickens); Series of interlinking metaphors of chaos and inhumanity are generated to maintain this dramatic mode and ensure that the agenda for control remains firmly with the system, and already I have used such metaphorical terms as 'animals' and 'enemies' to indicate some of the ways in which those in power make use of the rich imagination contained in everyday language (BNC)*, в той час як погано розвинена уява трактується як недолік: *A total lack of musical skill combined with a total lack of imagination is a terrible thing to have to sit and listen to (BNC)*. Разом з тим, нездатність людини адекватно сприймати реальність, втеча у світ фантазій навряд чи може сприйматись позитивно: *Lost in the world of imagination, I forgot my sad, lonely existence for a while, and was happy (BNC)*.

Уява може характеризуватись згідно критерію «велика» / «невелика» (*large imagination, small imagination*): *Talked about this yesterday some, and it is coming up a third time, for me, the large imagination is a blessing (BNC); ... and all that the small imagination of a number of persons (Preskett); «вузька» / «широка» (narrow imagination; wide imagination): ...narrowness of imagination and intellect (Eliot); ...And in her wide imagination stood Palmshaded temples... (Keats)*.

Прикметники, що описують уяву, демонструють наскільки сформована ця здатність у людини. З лексемою *imagination* сполучаються прикметники *vivid/creative/fertile/great/overactive*, що характеризують ступінь реалістичності сформованого у людини образу і вказують на хорошу чи погану роботу фантазії: *Course Moira always has had a vivid imagination, you have to take what she says with a pinch of salt (BNC); His paintings show great imagination (BNC); In dealing with the relationship between words and music the author unfailingly reveals both great experience and great imagination (BNC)*.

Когнітивна ознака «уявляти що-небудь» реалізується дієсловами *conceive/ visualize/ present/ represent imagination: imagination (...performance that my imagination can conceive (Stevenson); ...imagination represented to him a crowd of persons... (Dickens)*.

Ментальні образи мають різноманітний характер і природу. Перш за все вони різною мірою пов'язані з дійсністю. З одного боку людина за допомогою уяви творить образи реальних, об'єктивно існуючих об'єктів та ситуацій сприйнятих безпосередньо: *He could picture her in her office – a small, cramped room on the rue Marbeuf, usually crowded with a dozen young men (Shaw); She imagined him in his racing days driving at incredible speed towards some treacherous bend with just that same ice-cold look of control on his face (BNC); I could imagine her tramping through the rooms, perhaps paying six pence for admission (Maurier)*. Уява в таких випадках тісно пов'язана з пам'яттю, хоча створені уявою образи є лише частковим віддзеркаленням попереднього досвіду і містять елемент передбачення, яке виявляється або істинним (*Just as she had imagined that concerned endearment after the fight on the riverbank (BNC)*) або хибним (*He looked taller than I had imagined him: it was said that the platforms on which he stood always had an elevated section in the middle to raise him up; Better than I ever imagined (BNC)*).

Ментальний образ, створений уявою людини, існує в її концептуальному світі, втілюючи її мрії, бажання та страхи. Наприклад у реченні *He imagined being shot in the water and it closing over his head, filling his mouth and lungs, the last moments of life choked out of him* суб'єкт чітко уявляє картину власної смерті.

Невідповідність створеного образу і реально існуючого стану справ реалізується в конструкціях *only in smb's mind, in smb's imagination*: *In his imagination he beheld the pair of lovers along some dark road.... This vision made him feel keenly his own poverty of purse and spirit* (Joyce); *She could see in Mary's eyes a gleam that meant she was calculating, not what she might owe to Alice, but what she was accumulating, of course only in imagination, for the purchase of their flat, or house* (BNC).

Образи, якими оперує людина, не обмежуються відтворенням безпосередньо сприйнятого. Перед людиною в образах може стати й те, чого вона безпосередньо не сприймала, і те, чого взагалі не було, і навіть те, чого в такій саме конкретній формі в дійсності й бути не може, таким чином, не всякий процес, що протікає в образах, може бути зрозумілий як процес відтворення. Якщо відтворення є основною характеристикою пам'яті, то перетворення стає основною характеристикою уяви.

Однією з найважливіших ознак концепту є ознака «конструювання»/ «процес творення нових образів», яке актуалізується в реченнях дієсловом *imagine*, що виступає світопороджувальним предикатом, оскільки він номінує створення різноманітних образів, моделі можливого світу, так званої особистої модальності. (Семантична теорія «можливих світів» передбачає, що істинність чи хибність пропозиції може реалізуватись не тільки в реальному світі, але і у всіх можливих, співвіднесених з дійсністю, тобто в модальних контекстах). Можливі світи відображають можливий стан справ або напрямок розвитку подій, що є сумісними з настановою певної особи. Дієслово *imagine* сполучається з непрямыми питаннями з *what/ how/ where*: ... *it was the best kit car and this was at the national show so you imagine how good this thing was*; ... *as far as I can gather, I don't know, I'd imagine where a line has a minimum period of three months rental* (BNC).

Концепту IMAGINATION притаманна ознака «контроль», що виявляється в метафоричному використанні дієслів *to use one's imagination* (використовувати уяву): *It is certainly an approach which encourages the lawyer to use imagination in the solution of the problem* (BNC); *You needed to use imagination to see through it to the ground below* (BNC); *to fire smb's imagination* (підштовхнути когось скористатись уявою): *Commercial speculation rather than the law fired his imagination* (BNC) і висловах на зразок: *let your imagination run wild/ riot*.

Результати здійсненої розвідки засвідчили, що концепт *IMAGINATION* є відкритою системою, складові якої не тільки взаємодіють між собою, а й доповнюють одна одну, утворюючи цілісне поле концепту. Зміст концепту включає в себе все, що людина знає про цей феномен, її емоції, асоціації різного характеру. Мовні засоби являють собою механізм за допомогою якого стає можливою часткова експлікація смислу та процесів його витлумачення в свідомості.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека: [монография] / Н. Д. Арутюнова. – 2-е изд., испр. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
2. Кононенко В. І. Концептологія в лінгвістичному аспекті / В. І. Кононенко // Мовознавство. – 2006. – № 2-3. – С. 111-117.
3. Краткий словарь когнитивных терминов / [под. общ. ред. Е. С. Кубряковой]. – М. : МГУ, 2006. – 245 с.
4. Левицкий В. В. Статистическое изучение лексической семантики: [монография] / В. В. Левицкий. – К. : УМК ВО, 1989. – 155 с.
5. Мартинюк А. П. Когнітивно-дискурсивний напрям дослідження концептів у сучасній лінгвістиці / А. П. Мартинюк // Проблеми романо-германської філології: зб. наук. праць. – Ужгород, 2006. – С. 92-107.
6. Рахилина Е. В. Основные идеи когнитивной семантики / Е. Н. Рахилина // Современная американская лингвистика: фундаментальные направления. – 2-е изд., исп. и доп. – М., 2002. – С. 370-389.
7. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики: [енциклопедичний словник] / І. Б. Штерн. – К. : «АртЕк», 1998. – 336 с.
8. AHD – American Heritage Dictionary. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.ahdictionary.com/>.
9. BNC – British National Corpus. Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.natcorp.ox.ac.uk/>.
10. MED – Macmillan English Dictionary. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.macmillandictionary.com/>.
11. OALD – Oxford Advanced Learner's Dictionary. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://oald8.oxfordlearnersdictionaries.com/>.
12. WNWCD – Webster's New World College Dictionary. Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.yourdictionary.com/about/websters-new-world-college-dictionary.html>.
13. CED – Collins English Dictionary. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english>.